

Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 806–815. 6. Обідний М. Наші завдання в охороні пам'яток / М. Обідний // Вістник Укр. нац. музею-архіву при Укр. ін-ті громадознавства у Празі. – Прага, 1928. – Ч. 1. – С. 10–11. 7. Палієнко М. Г. Створення та діяльність Українського історичного кабінету в Празі (1930–1945 рр.) / М. Г. Палієнко // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія «Історія. Економіка. Філософія». – 2001. – Вип. 5. – С. 349–356. 8. Сергійчук В. Своєї честі не віддам нікому: Військово-історичні праці. Спомини / [упоряд. Сергійчук В.]. – Київ: Поліграфкнига, 2002. – 640 с. 8. Сухобокова О. Український культурно-освітній осередок у Чехо-Словаччій республіці у 1920-х рр. / О. Сухобокова // Історія України. – № 41–42, листопад 2012. – С. 3–8. 9. Петрів В. Проект впорядкування військово-історичних документів і експонатів в Українському національному музеї-архіві при інституті Громадознавства. Військово-історичні праці. Листи / [упоряд. Сергійчук В.]; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Центр українознавства. – Київ, 2002. – С. 4.

Роман Мельник

ТЕОРЕТИКО-МОДЕЛИРУЮЩЕЕ ОСНОВЫ В.ПЕТРИВА ПО СОХРАНЕНИЮ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

В статье рассмотрены и представлены теоретические основы, известного военного деятеля генерал-хорунжего армии УНР В. Петрива, о путях сохранения и популяризации историко-культурного наследия Украины в эмиграции.

Ключевые слова: историко-культурное наследие, музей, архив, экспонат, теоретические мысли.

Roman Melnyk

THE ORETICAL MODELING BASES – V.PETRIV TOPRESERVE UKRAINIAN HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

The article discusses and presents theoretical bases known military leader General cornet of the UNR Army V. Petriv, on ways to preserve and promote the historical and cultural heritage of Ukraine in exile.

Key words: historical and cultural heritage, museums, archives, exhibit, theoretical thought.

УДК 746.4+391. 38]:394 «194/196»

Ольга Воробей

РОЛЬ КРАВЕЦТВА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ ПОВСЯКДЕННИМ ТА СВЯТКОВИМ ОДЯГОМ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЛЯ)

У статті розкривається роль кравецтва у забезпеченні сільської громади одягом у повоєнний час. Проаналізовано основні причини поширення кравецтва у селі після Другої світової війни. З'ясовується вплив кравців на трансформацію народного костюму. Звернено увагу на ставлення сільської громади до кравців, зокрема до представників національних меншин. Досліджено роль кравців та «модісток» у пошитті одягу на основні події життєвого циклу людини. Розкриваються основні уявлення селянства, якою повинна бути ідеальна кравчиня середини ХХ ст.

Ключові слова: кравчиня, «модістка», одяг, повоєнна відбудова, трансформація костюму.

Тема виготовлення одягу у сільському середовищі в умовах повоєнної відбудови є важливим етапом трансформації культури одягання. Адже кравці в селах існували і в традиційному суспільстві початку ХХ ст., проте не мали широкого поширення. Однак саме умови повоєнної відбудови господарства – й одночасно – загального «дефіциту», включно із тканинами і фурнітурою, необхідних селянам для пошиття одягу, сприяли тому, що кравці в селі поступово почали відігравати в громаді більш помітну роль.

Дослідження базується на свідченнях тринадцяти жінок з одинадцяти сіл Поділля, в тому числі, з двох сіл – на Вінниччині (Польова Лісїївка та Токарівка), п'яти сіл – з Хмельниччини (Соснівка, Велика Яромирка, Привороття Друге, Боднарівка та Гораївка) та чотирьох сіл – на Тернопільщині (Соколів, Суходіл, Чабарівка та Трибухівці). Усі вони зібрані автором методом інтерв'ювання у 2013 та 2014 рр. Період дослідження охоплює повоєнну відбудову 1945–1960-х рр.

Мета дослідження – на основі зібраних свідчень з'ясувати роль сільських кравців у трансформації народного костюму у повоєнний час.

Швеї – жінки, які за власним покликанням, а якщо пощастило – за спеціальною освітою, займалися пошиттям одягу для представників сільської громади. Вони почали масово з'являтися в 50-х рр. XX ст. Таких майстринь на Східному Поділлі називали «модістка», «вчена швея». Пошиття одягу на замовлення могло бути як єдиною роботою «модістки», так і підзаробітком. Хоч вони зазвичай і брали за свою роботу помірну плату. Звертаючись до зібраного «у полі» матеріалу, бачимо, що кравчині переважно шили одяг для підзаробітку: «Це вона каже таке, широке, щоб було там шистіклинку, чи там як вже виходило дев'ять клинців, чи шість клинців. То різали на клиння вони там. Вони то і шили по хатах, і норму мали. Шо вона шила, це вона шила, як вона так само норму мала, як я норму маю. Вона те саме мала норму. Те саме ходила сапати буряк і до чого була. Но ця, шо мені шила, була бригадіром, то вона була бригадіром, вона мала три ланки чи шо, [то] ходила в трудодні. Це колись не то, шо зараз, шевкиня сидить тільки-но шиє. Вона така, шо [коли] дощ йде, вона шила, вона тако собі находила, як треба вже шити. Ніби приходиш тій кажеш, на таке і таке число» [2].

Зазвичай до «модістки» зверталися задля пошиву кращого одягу, ніж могла самотужки виготовити пересічна жінка-селянка. «Модістка» переважно спеціалізувалась на пошитті одягу для жінок. Передусім це була спідня білизна: труси-панталони, бюстгальтери, спідні сорочки. Попит на спідню білизну у повоєнний час, був викликаний масовою зайнятістю сільського населення на відбудовах у містах. Тому було цілком закономірним те явище, що міські гігієнічні практики переходили і до села. Окрім того, вони шили сукні, спідниці, блузи. Особливо вправні кравчині бралися за виготовлення міжсезонного верхнього одягу: піджаків, кафтанів на підкладці, жилетів (станіків) тощо. Щодо чоловіків, то для них шили: брюки, брючні шерстяні костюми, сорочки, спідню білизну та кашкети. Замовляли їм також і дитячий одяг: суконьки, сорочки, штани, білизну. Отже, набір швейних виробів, які могла запропонувати «модістка», був досить широким. За сприятливих умов, він міг покрити потреби сільської громади.

Жінки, які мали швейну машинку та вправно вміли на ній шити, користувалися повагою у сільській громаді. Можливість замовити собі одяг частково розв'язувало загальну проблему нестачі у населення, передусім – сільського, щоденного та святкового вбрання: «на тобі шити, бо не було, якийсь клочок, якийсь клаптик, якої-небудь матерії, то вже шо небусть, тій вже вдінеш, а так шо матимеш?» [3]. Дівчата, які вміли шити на швейній машинці, вважалися «завидними нареченими» серед сільської молоді, оскільки такий вид підзаробітку покращував матеріальне становище молодої сім'ї: «...бде шити тій будуть гроші, то вже бде як жити» [3]. Тому хлопці жартували: «...шоб я женився, ну шоб здибав дівку, шоб мала корову і на машинці вміла шити» [3]. Те, що мати дружину-«модістку» бажали багато сільських молодих чоловіків, засвідчує й подільська народна жартівлива пісня:

«А син мамі похвалився,
Буду мама вже жениться.
На всьо здибав дівку, як та квітка,
Мені жінка – Вам невістка,
Та й до того ще й модістка.
На всьо сину з тобою згодна,
Хоть не гарна аби добра.
Пролетіла в селі звістка,
бо вже в хаті є невістка,
До невістки ніц не скажеш,
Там не сяжеш, там не ляжеш.
І нічим їй не догодиш,
Багато їш, а мало робиш.
І модістка та й не й крепка,
Шила штани, вийшла кепка.
Була сусіда питалася, чо невістка сварилася.
Ой чого тобі питати!
Жени сина й будеш знати!» [3].

Переважна більшість сільських швей, усе ж, не мала відповідної освіти, а шила, переймаючи досвід своїх батьків. Крім того, для багатьох швей-самоучок надзвичайно помічними були викрійки, які розміщалися на сторінках періодичних а також спеціальних видань і, до того, часом супроводжувалися рекомендаціями з пошиву. Особливо популярним серед сільських «модісток» був журнал «Радянська жінка», який надавав їм можливість зорієнтуватися у модних тенденціях.

На Західному Поділлі, зокрема на Тернопільщині, жінку яка шила одяг для всієї сільської громади, називали кравчиною. В умовах повоєнного дефіциту, деінде вона перебирала на себе функцію забезпечення одягом селян, передусім на знакові життєві події, а також основні календарні

свята. Одна й та сама жінка була на всі руки майстриня: вона одночасно могла шити й вельони для наречених, і одяг для померлих. У селі Трибухівці Бучацького району Тернопільської області нами записано: «Ше моя тьотка, мамина сестра, то вона була кравчиня. Вона була кравчиня, вона шила всім. В мене дві сестрі вмерло, вона на [цих] маленьких була пошила [речі]. І спіднички до трунова. І ще робила вельони, і шила всьо-всьо-всьо вона шила, бо вона була кравчиня» [4].

Найчастіше громада віддавала перевагу кравчині без спеціальної освіти, а саме тій, яка навчилася шити самостійно й робила це вельми успішно. Багато селянок вважали, що найкращою кравчиною є та, що має дар від Бога. Так жителька села Чабарівка Гусятинського району Тернопільської області стверджувала: «Матеріалу було скільки хочеш, тільки шити. То вже треба було мати дуже сильно дар. Бо дар кравчині має бути. Бо кравчиня не навчиться! Так кравчиня, вона має мати дар, якщо вона не має дару, вона ніколи не буде кравчиня» [5].

Траплялися випадки, коли кравчинями ставали і жінки-інваліди – через свою неспроможність виконувати важку фізичну роботу вони шукали для себе підзаробітку. Передусім їм удався ремонт старого чи прешиття (перелицювання) уживаного одягу: «В нас ще й тепер є, но вона каліка з дитства. То вона навчилася шити і так шила людям, бо так [фізично по господарству] не могла робити. А текево, перешивала. Шо принесуть, вона перешивала. Шила камізельки, шила курточки. Такево було. Кравчиня Марія» [6].

Загалом жінки, які шили одяг для громади, були дуже шанованими в сільському середовищі. Особливою повагою користувалися жінки, які здобули спеціалізовану освіту. Їхньому смаку довіряли, до професійних порад – прислухалися. Важив той факт, що швеї не тільки цікавилися, але й враховували бажання замовника. При цьому своєї думки не нав'язували: «Я і сама носила шити, і сама шила, скільки мені таке краще, бо я не така швея, що вчена, а таке для себе, для дітей, я собі шила. А як шось хтіла тако краще, тут у нас була така жінка, за нею говорили, вона зара в Гуменцях, вона шила, гарно шила. Вона вчилася на швею. А так, ми знали її, тій так [казали]: «Женю, зший мені таке плаття чи там шо». (Вона Вам нічого не підказувала? – О. В). Не, казала. Каже, як тобі вшити, чи складочки, як складочки, такево знаєте. Да. Вона гарно шила. Ми всі до неї носили. Недорого брала» [7]. Важливим для сільської громади було те, що «модістка» також була провісником нових фасонів: «...вже й блузки шили. В нас осьо була модістка Настя, то вона вже всьо носила нам. І плаття. Плаття вже такі рівненькі вже не широкі. Такі вже як зара ходять. Сарафани вже отаківо вже шила, сарафани» [8].

Проте не завжди жінки були задоволені роботою кравчині. Іноді отриманий результат суперечив їхнім уявленням про те, яким саме мав бути виріб. Дану інформацію можемо простежити зі слів респондентки з села Польова Лисіївка Калинівського району Вінницької області: «Да, була в нас така жінка, шо носили до неї шити. Вона така, називалася така модна портніха. Шо часом пошис як треба, а часом зіпсує. Було. Але ж мусіли носили, яке пошила вже. Врізала тканину, спортила, то чи сподобалось, чи не сподобалось, але ж ходили. Ну да. Вона вирізала там більше як треба той виріз, то це таке. Бо як вирізала з запасом, то можна підрізати, а як вона вже відчибичила, так шо вже нема як доточити, то так бувало» [9]. Зауважимо, що найчастіше незадоволеними роботою сільських кравчинь були жінки – представниці сільської інтелігенції (голови сілрад, медсестри, ветеринари, вчителі). Тому траплялося, задля задоволення своїх естетичних вподобань, вони замовляли собі вбрання у міських ательє.

Панує уявлення, що пошив одягу був здебільшого жіночою справою, і чоловіки цим майже не займалися. Між тим, маємо свідчення, що найбільш професійними кравцями в народі вважалися як раз чоловіки, до того здебільшого – євреї. Як правило, вони були «спадковими» кравцями, а отже підходили до роботи з певними знаннями та майстерністю. Так, заможні селяни могли наймати до себе на роботу єврея-кравця, який обшивав усю родину: «...у нас, наприклад, село було далеко від району, п'ятнадцять кілометрів, то був такий єврей, шо його пригласили в село, допустім, з Вінниці, то він тиждень сидить в одній хаті, годують його, а він шис-обшиває сім'ю, а дві неділі там в [когось] другого, а там в третього, так він все обшивав, мав свою машинку, і це так він шив» [9]. Зважаючи на певну конкуренцію, яка існувала в місті, євреї-кравці попередньо проводили розвідку у віддалених селах. У випадку вигідної кон'юктури вони виїжджали з міста, осілялися на новому місці й починали обшивати мешканців усіх навколишніх сіл. Про це маємо свідчення респондентки з села Боднарівка Чемеровецького району Хмельницької області: «Були, шо шили на селі, я помню, так як розказували, шо єврей перебрався з сім'єю сюда до нас, в село, і відділили собі кусок [землі], тудя [на окраїні] в селі, і він шив на всьо село. Хто йому приніс, він всім шив, то, шо кому треба було» [10]. Євреї вважалися дуже вмілими кравцями, тому часто, більш заможніші селяни намагалися замовляти пошиття одягу на свята саме їм. Про це розповіли інформантки з села Соколів Бучацького району Тернопільської області: «Був такий жид, що дуже файно шив, шо не кожда та кравчиня шила файно, то всі несли до того жидя» [11].

Окрім кравецької справи, євреї відігравали значну роль у постачанні до сільських мешканців тканини, шкіри, а також необхідної для пошиву одягу фурнітури. Саме це створювало для місцевих кравчинь необхідні умови для виготовлення одягу: «Вони [кравчині] то були і знали шити, дві на всьо село було. Колись то не було з чого» [12]. Одяг для сільської громади шили і українські чоловіки-кравці, хоча їх було менше.

І все ж, майстрів з пошиву одягу було дуже мало, а у невеликих селах це міг бути лише один кравець (чи кравчиня). Тому перед святами, шевці отримували велику кількість замовлень. Подекуди їх було неможливо виконати фізично, внаслідок чого виникали курйозні й навіть неприємні ситуації. Про одну з таких нам оповіли у селі Токарівка Жмеринського району Вінницької області: «Онзьо де Нелька, це там тато Миколин жив. Як набере перед святами шити, бо він був такий портний. І такий хороший. Тако взяв і не вспіває, бо є там Паска, чи там Різдво, пошити треба всім, шось там десь, шось розпорпав, хтось там з когось перешиває. Він тоді засунеться, [зачинить двері на засов], люди йдуть і стукають, він тако каже: а шо я повинен робити?, я не вспів. Паска, а я не вспів пошити, а те не має, шо вбратися вийти на Паску на свято» [13].

Як бачимо, у повоєнний час закономірним явищем у сільському середовищі стали послуги кравців. В умовах занепаду промисловості та загального дефіциту, пошив одягу у «модістки» став для селянина чи не єдиним способом оновити гардероб. Тому в середині ХХ ст. масове поширення кравців у селі сприймалося досить позитивно, без заперечень з боку представників старшого покоління. Шевці шили одяг як на весілля, так і на смерть. Особливо це стосувалося пошиття одягу для померлих, коли подушку і сорочку для небіжчика кравець повинен був пошити тільки руками, до того – рівною «стьобанкою». Таким чином їхня участь у дотриманні «приписів» щодо здійснення обрядів життєвого циклу, сприяла збереженню важливої складової поховального ритуалу.

Отже, в умовах повоєнного дефіциту кравецтво відігравало важливу роль у забезпеченні громади одягом, як повсякденного так і святкового. Здебільшого кравчинями, «шевкинями», та «модістками» ставали жінки. Проте, інколи це могли бути й чоловіки-кравці, дуже часто – євреї. Кравчині були дуже шанованими людьми серед сільської громади, до їх порад дослухалися, а їх смаку та досвіду довіряли. Сільські «модістки» відіграли значну роль у повоєнній трансформації народного костюму серед селян, адже завдяки їх майстерності вносилися нові елементи та фасони.

Список використаних джерел

1. Булгакова-Ситник Л. Подільська народна вишивка: Етнографічний аспект / Л. Булгакова-Ситник / [Ред. О. М. Козакевич]. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2010. – 336 с.
2. Записала Воробей О. 26 червня 2013 р. у с. Соснівка Дунаєвського р-ну Хмельницької обл. від Пантелімонової Олени Іванівни 1938 р. н.
3. Записала Воробей О. 27 червня 2013 р. у с. Велика Яромірка Городецького р-ну Хмельницької обл. від Надкриничної Антоніни Моїсєєвни 1933 р. н.
4. Записала Воробей О. 18 червня 2014 р. у с. Трибухівці Бучацького р-ну Тернопільської обл. від Миколишин Єфросинії Михайлівни 1937 р. н.
5. Записала Воробей О. 8 вересня 2014 р. у с. Чабарівка Гусятинського р-ну Тернопільської обл. від Паламарчук Євгенії Войтівни 1932 р. н.
6. Записала Воробей О. 7 вересня 2014 р. у с. Суходіл Гусятинського р-ну Тернопільської обл. від Марії Петрівни 1936 р. н.
7. Записала Воробей О. 28 червня 2013 р. у с. Привороття Друге Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Мельник Катерини Яківни 1946 р. н.
8. Записала Воробей О. 2 серпня 2014 р. у с. Токарівка Жмеринського р-ну Вінницької обл. від Ільчишеної Надії Захарівни 1948 р. н.
9. Записала Воробей О. 6 серпня 2014 р. у с. Польова Лисіївка Калинівського р-ну Вінницької обл. від Козловської Галини Вікентіївни 1934 р. н.
10. Записала Воробей О. 6 вересня 2014 р. у с. Боднарівка Чемеровецького р-ну Хмельницької обл. від Тарлінської Галини Іванівни 1952 р. н.
11. Записала Воробей О. 19 червня 2014 р. у с. Соколів Бучацького р-ну Тернопільської обл. від Данилюк Агафії Михайлівни 1925 р. н.
12. Записала Воробей О. 27 липня 2014 р. у с. Гораївка Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. від Кособуцької Галини Іванівни 1939 р. н.
13. Записала Воробей О. 2 серпня 2014 р. у с. Токарівка Жмеринського р-ну Вінницької обл. від Кузмінської Галини Іванівни 1942 р. н.

Ольга Воробей

РОЛЬ ПОРТНЫХ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СІЛЬСКОЙ ОБЩИНЫ ПОВСЕДНЕВНОЙ И ПРАЗДНИЧНОЙ ОДЕЖДОЙ (НА МАТЕРИАЛАХ ПОДОЛЬЯ)

В статье раскрывается роль портных в обеспечении сельской общины одеждой в послевоенное время. Проанализированы основные причины распространения их услуг в сельском обществе после Второй мировой войны. Выясняется влияние портных на трансформацию народного костюма. Обращено внимание на отношение к ним сельской общины, в частности к

представителям национальных меньшинств. Исследована роль портных и «модисток» в пошиве одежды, предназначенной для основных событий жизненного цикла человека. Раскрываются основные взгляды крестьянства середины XX в. на то, какой должна быть идеальная портниха.

Ключевые слова: портниха, «модистка», народная одежда, послевоенное восстановление, трансформация костюма.

Olga Vorobey

THE ROLE OF TAILORING IN PROVISION OF EVERYDAY AND FESTIVE CLOTHES (BASED ON RESEARCH IN PODILLYA REGION)

This paper deals with the role of tailoring in provision of clothes for rural communities in the postwar years. The background for expansion of tailoring as a trade in rural areas after the WWII is analyzed. The influence of tailors on the transformation of folk costume is discussed. The theme of communities' attitude towards tailors, namely the ones of ethnic minorities, is considered. The role of modistes in tailoring of clothes for the crucial occasions in one's life is studied. The folk notion of a seamstress in the mid-20th century is described.

Key words: seamstress, modiste, clothes, postwar reconstruction, transformation of costume.

УДК 94(477.46)»179/191»

Ірина Мельник

ЄВРЕЇ В ЕТНОСОЦІАЛЬНОМУ СКЛАДІ НАСЕЛЕННЯ УМАНЩИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.

У статті досліджено етнічний склад населення Уманщини наприкінці XVIII – на початку XX ст. Зроблено спробу порівняльного аналізу етносоціального складу населення Уманщини та Київської губернії. Дослідження має на меті показати особливості соціальної структури уманського населення, де окрема увага звертається на єврейський елемент. Акцент зроблено на різниці соціально-економічного становища етнічних груп, які складали основу суспільства міста Умані та повіту. У статті також показано динаміку змін у населенні окресленого регіону, що мало значний вплив на розвиток його економічного життя.

Ключові слова: етносоціальний склад населення, єврейське населення, польське населення, російське населення, Уманський повіт, Уманщина.

Проблема етносоціального складу населення Уманщини в кінці XVIII – на початку XX ст. – невід'ємний аспект дослідження історичного минулого, аналіз якого дасть змогу не тільки окреслити демографічну картину регіону в зазначений період, а й порівняти динаміку змін в структурі населення Уманського повіту з динамікою змін в структурі населення Київської губернії загалом.

Найповніше структура населення Уманщини досліджена в монографії Т. Кузнець «Населення Уманщини XIX – початку XX століття», у ній подано велику кількість статистичного матеріалу, упорядкованого в таблиці, який допомагає з'ясувати кількісні характеристики населення. У дослідженні О. Куземи «Чисельність й етносоціальний склад населення міст і містечок Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст.» проаналізовано національний та соціальний склад населення Київської губернії зокрема і Правобережжя загалом. Інші дослідження, результати яких використано в статті, мають допоміжний характер і дають змогу зробити загальну картину етносоціального життя Уманщини повнішою. Це праці Х. Ящуржинського «Місто Умань: короткий історичний нарис», С. Монке, А. Петренко, Т. Кузнець та ін. «Нарис історії Уманщини (з найдавніших часів до 60-х років XX століття)», В. Чорномиза «Єврейская жизнь в Умани» та інші.

Метою дослідження є з'ясування особливостей етносоціального складу населення Уманщини впродовж XVIII – початку XX ст., виявлення його змін та дослідження місця єврейського населення в структурі суспільства регіону.

Завдання дослідження полягають у наступному: вивчити етносоціальний склад населення Уманського повіту; дослідити динаміку чисельності кожного суспільного стану повіту; з'ясувати роль єврейського населення в суспільному житті регіону.

Етносоціальний склад населення історичної Уманщини в такому вигляді, який він мав наприкінці XVIII ст., сформувався в ході буремних подій XVII – початку XVIII ст. В результаті польської колонізації краю, яка розпочалась після придушення національно-визвольних змагань українського народу, панівним соціальним станом стали поляки. Їх позиції були підірвані після